

שנה לנסיגה מדרום לבנון:

בחינת ההערכות המוקדמות

שלמה ברום

המתנגדים לנסיגה ראו בה סכנה גדולה, ונימקו זאת בטיעונים הבאים:

- החזבאללה הוא ארגון אסלאמי פונדמנטליסטי קיצוני, והאידיאולוגיה שלו, שבאה לידי ביטוי בהצהרות מנהיגיו על אי-הלגיטימיות של קיום ישראל והצורך להילחם בה עד שחרור ירושלים, תניע אותו להמשיך ולהילחם בישראל.
- החזבאללה נתון להשפעתן של איראן וסוריה ותלוי בהן לחלוטין. לשתי המדינות יש אינטרס, שהארגון ימשיך להילחם בישראל. לסוריה יש אינטרס ללחוץ על ישראל כדי לקבל חזרה את השטחים שנכבשו ב-1967, ואילו איראן מעוניינת בכך מסיבות אידיאולוגיות.
- כאשר החזבאללה ימשיך בלחימה עם ישראל, הוא יעשה זאת מעמדות משופרות בצמוד לקו הירוק, ותגדל יכולת הפגיעה שלו בישראל באמצעי-לחימה שונים, כולל נשק שטוח-מסלול. במיוחד תגדל יכולת הפגיעה שלו ביישובים.
- הנסיגה תתקבל בתודעת הערבים כניצחון גדול של החזבאללה. המסקנות של אויבי ישראל האחרים, ובפרט של הפלסטינים, יהיו, כי המשך הלחץ על ישראל מבטיח הצלחה, כי לעם בישראל אין כוח עמידה בלחימה מהסוג הזה, וכי התקשורת הישראלית והפיצול הפוליטי ימשיכו לכרסם בכוח העמידה של ישראל.
- הפניית העורף לצד"ל תקשה על ישראל למצוא בעלי-ברית אחרים באזור בעתיד.

מה קרה בפועל בשנה שחלפה מאז הנסיגה? התברר, שהמציאות נמצאת באמצע בין שתי התחזיות של תומכי הנסיגה ושולליה. המוטיבציה של החזבאללה לפעול לשחרור דרום לבנון היתה אכן גבוהה לאין ערוך יותר מאשר המוטיבציה

- מבחינה צבאית עדיף להגן על הגליל מהצד הישראלי של גבול ישראל-לבנון. אזור הביטחון בדרום לבנון אינו נותן פתרון לאיום העיקרי על יישובינו - רקטות הקטיישה. נוסף על כך, ישיבתנו באזור הזה במוצבים קבועים, המחייבים תנועת כוחות והספקה בצירים קבועים וידועים ובתוך אוכלוסייה עוינת, מקילה על החזבאללה לפעול נגד צה"ל ולגרום לו אבידות. לעומת זאת, היערכות לאורך הגבול עם לבנון ומאחורי גדר המערכת מאפשרת להתמודד טוב יותר עם החזבאללה גם אם יחליט להמשיך להילחם בישראל.
- הנסיגה תחזק את ההרתעה מול החזבאללה, סוריה ולבנון, וזאת משתי סיבות. הראשונה, חופש הפעולה של ישראל להגיב בעוצמה יגדל, משום שיהיה קל יותר להגן על פעולות התגובה בדעת הקהל בעולם. מעבר לכך, הנסיגה תצמצם את יכולת הספיגה של ישראל ותדחוף אותה להגיב בחריפות על כל התגרות. הצד השני יהיה מודע לשתי נקודות האלה, ולכן ההרתעה תתחזק.
- הנסיגה תשלול מסוריה את האפשרות להפעיל אמצעי לחץ על ישראל להגיע להסכם ברמת-הגולן, שיהיה לרוחה, וכך תהיה ישראל בעמדת כוח טובה יותר מול סוריה.
- הנסיגה תחולל תהליך של ייצוב בדרום לבנון. ממשלת לבנון תיאלץ לאכוף את שליטתה באזור, ויתחיל בו תהליך של שיקום כלכלי, שייצור מוטיבציה לשמירה על השקט.

ברק הבין היטב את הנימוקים האלה, ולכן הוא הקפיד לבצע את הנסיגה בתיאום הדוק עם האו"ם, וללוות אותה באיומים הרתעתיים חריפים. כמו כן עמד מול הלחצים של צה"ל לשמור על כמה מאחזים מהצד הלבנוני של הגבול.

שנה חלפה מאז הנסיגה החד-צדדית של ישראל מדרום לבנון. מתעוררת השאלה, האם החלטת ממשלת ברק לסגת מדרום לבנון עמדה במבחן הזמן. פרספקטיבת הזמן נותנת כלים טובים יותר לקבוע, האם ההחלטה היתה נכונה.

בציבור הישראלי אין הסכמה בסוגיה הזאת. רבים סבורים, כי הנסיגה מדרום לבנון היתה ההחלטה הטובה ביותר שקיבל אהוד ברק בתקופת כהונתו כראש ממשלה, והיא חילצה את ישראל מביצה טובענית. לעומתם, לא מעטים גורסים, כי הנסיגה מדרום לבנון היתה שגיאה גדולה, שפגעה קשות בכוח ההרתעה של ישראל, וחוללה תהליך, שהוביל לעימות האלים, הקשה והממושך עם הפלסטינים, אשר החל באוקטובר 2000.

להלן ייבחנו טיעוניהם של מצדדי הנסיגה ושולליה במבחן הזמן שחלף מאז הנסיגה, תוך ניסיון ללמוד ממנה לגבי ההתפתחויות הצפויות בגבולה הצפוני של ישראל.

לטענת המצדדים בנסיגה, מצבה של ישראל היה אמור להשתפר מהסיבות הבאות:

- החזבאללה הוא ארגון לבנוני אותנטי, שצמח בקרב הקהילה השיעית-לבנונית. מעייניו נתונים בעיקר למימוש האינטרסים של לבנון בכלל, ושל הקהילה השיעית בפרט. הוא נלחם כדי לשחרר שטח כבוש של לבנון, וכאשר יבוא על סיפוקו בעניין הזה תפחת במידה ניכרת המוטיבציה שלו לפעול נגד ישראל.
- נסיגה מדרום לבנון בהתאם להחלטה 425 של מועצת הביטחון ובתיאום עם האו"ם תיתן לגבול עם לבנון לגיטימציה בין-לאומית, שתקשה על החזבאללה לפעול נגד ישראל, ותקל על ישראל להגיב אם יתעורר הצורך בכך.

שלו להמשיך ולהילחם בישראל לאחר הנסיגה. ניתן להסיק זאת מהעובדה, שהארגון עבר מלחימה בהיקף של אלפי פעולות בשנה לפעולות בודדות בשנה האחרונה.

עם זאת, נותרה לארגון מוטיבציה להמשיך לפעול נגד ישראל בהיקף מוגבל. היא נובעת מכמה סיבות. לחזבאללה יש בכל זאת מחויבות אידיאולוגית; לאיראן ולסוריה יש אינטרס שהוא ימשיך להטריד את ישראל. כמו כן יש לחזבאללה אינטרס פוליטי פנימי להמשיך ולהצטייר בציבור הלבנוני כארגון לוחם, ולא רק כמפלגה סקטוריאלית אחת מני רבות בלבנון. הארגון חושש מכרסום בכוחו הפוליטי אם יאבד את מעמדו הייחודי הזה.

במציאות החדשה הסתבר, שלגיטימיות הבין-לאומית ולגיטימיות בתוך לבנון יש משקל רב מאוד. התמעטות פעולות החזבאללה היא תוצאה לא רק של הירידה במוטיבציה. החזבאללה מתקשה לפעול במקומות שאינם לגיטימיים בעיני הקהילה הבין-לאומית ובעיני אזרחי לבנון, הנתבעים לשלם את המחיר של הפעולות האלה. אזור הר דב, המכונה בפי הלבנונים חוות שבעא, הוא מבחינת החזבאללה אזור נוח לפעולה משום שהוא שנוי במחלוקת וממשלת לבנון תובעת ריבונות עליו, ומשום שבכל מקרה הוא אינו בתחום הריבונות של ישראל. וגם אם האזור הזה נתפס על-ידי הקהילה הבין-לאומית, המיוצגת על-ידי האו"ם, כאזור שאינו בריבונות לבנון, האזור על-פי תפיסתה הוא שטח סורי כבוש, וההתנגדות לכיבושו לגיטימית. אילו ישראל היתה מקבלת את דרישת לבנון ומוותרת על השטח הזה, סביר להניח, כי החזבאללה היה מחפש אזור אחר, שיש בו פוטנציאל למחלוקת בין ישראל ולבנון. נסיגת ישראל היתה חד-צדדית, ולא תוצאה של הסכם בין ישראל ולבנון. גם תוואי הגבול לא נקבע בהסכם בין ישראל ולבנון, ויש בו נקודות נוספות, שבהן יש פוטנציאל למחלוקת בין ישראל ולבנון, כפי שאפשר ללמוד

מהפרוטוקולים של ועדת שביתת-הנשק הישראלית-לבנונית.

התברר שלא כל-כך קל לממש את האיומים ההרתעתיים, בין היתר בשל שתי התפתחויות, שלא הובאו בחשבון. ההתפתחות הראשונה היתה התפרצות העימות האלים עם הפלסטינים באוקטובר 2000, וההתפתחות השנייה הייתה מות הנשיא חאפז אסד והחלפתו על-ידי בנו בשאר אסד. המשבר עם הפלסטינים הקשה על קבלת ההחלטה להגיב על ההתגרריות של החזבאללה משום שישראל נרתעה מפתיחת חזית שנייה בלבנון כשהיא שקועה במאבק עם הפלסטינים,

הנסיגה מדרום לבנון תרמה להגברת ההתנגדות בלבנון להמשך שליטת סוריה במדינה ולנוכחות הכוחות הסוריים בה.

וכן משום שישראל חששה, שלחימה בשתי החזיתות האלה עלולה לגרום לכך, שהעימות עם הפלסטינים יגלוש לאזור כולו, ויהפוך למשבר כלל-אזורי. העימות עם הפלסטינים גם הגביר את החשש בקהילה הבין-לאומית מפני הידרדרות נוספת, והגביר את הלחצים של ארצות-הברית ואירופה על ישראל להימנע מפתיחת חזית נוספת בלבנון. במקביל הוא הגביר את הלחצים של המדינות האלה על סוריה ולבנון.

מות הנשיא חאפז אסד תרם בשלב הראשון לרגיעה בדרום לבנון, משום שהסורים והחזבאללה היו צריכים לעכל את המשמעויות ולהסתגל למצב החדש, וחיכוך עם ישראל לא היה

נוח להם באותה תקופה. אולם, לאחר תקופת ההסתגלות הסתבר, כי הנשיא החדש בשאר הוא גורם בעייתי, וקיים חשש מתגובות לא שקולות שלו. כך נסחף בשאר לגילויי תמיכה מתלהמים בחזבאללה, ונתן להם תחושה שהם נהנים מתמיכתה הבלתי-מסויגת של סוריה. אסד האב נהג בחזבאללה ביחס של כבדהו וחשדהו, וידע גם להכות בארגון כאשר לדעתו הוא חרג מהקו הסורי. העובדה, שקשה להעריך את תגובותיו של נשיא סוריה, הגבירה את הסיכון שבצעדי תגובה של ישראל.

עם זאת, משהתקבלה ההחלטה להגיב ולפגוע במטרה סורית בלבנון, והותקף מוצב מכ"ם סורי בדהר אל-ביידר שעל כביש דמשק-בירות, הסתבר, שחופש הפעולה של ישראל אכן גבר, וביכולתה לקפוץ מדרגה ולעבור ישר לפגיעה בפתרון של החזבאללה - סוריה - ללא צורך במעבר מדרגות ביניים כלשהן. התגובה בעולם לפעולה הישראלית היתה מתונה למדי, והצביעה על כך, שיש הבנה לצורך של ישראל להגיב. ההתנהגות של סוריה מלמדת, שיש לה קושי אמיתי למצוא מענה מתאים לתגובות מהסוג הזה של ישראל בשל הצירוף הגרוע מאוד מבחינתה של נחיתות צבאית והעדר לגיטימציה בין-לאומית.

הציפיות מממשלת לבנון לא התממשו. הלבנונים הסתפקו בממשל אורחי רופף, ולא פרסו כוחות בדרום המדינה. כתוצאה מכך החזבאללה הוא השליט האמיתי בשטח, וכוחותיו נפרסו עד גדר הגבול. במקביל גדלה יכולת הפעולה של הארגון נגד האוכלוסייה בצפון לאחר שהצטייד ברקטות בעלות טווח גדול יותר מאשר בעבר.

הנסיגה מדרום לבנון תרמה להגברת ההתנגדות בלבנון להמשך שליטת סוריה במדינה ולנוכחות הכוחות הסוריים בה. תחילה היו דרישות כאלה בקרב הקהילה הנוצרית-מרונית, אולם הצטרפו אליה מגזרים נוספים כמו הדרוזים. נראה, כי הדבר מבטא כמיהה בלבנון לחזור לנורמליות לאחר נסיגת צה"ל מדרום לבנון.

התגברות ההתנגדות לנוכחות הסורית בלבנון יוצרת לחץ על השלטון הסורי, בייחוד כשבראשו עומד שליט חדש וחסר ניסיון. על הסורים להביא בחשבון את העובדה הזאת כאשר הם בוחנים את שאלת המשך לחימת החזבאללה בישראל. סוגיה מרכזית היא הקשר בין הזירה הלבנונית לבין העימות הישראלי-פלסטיני. ניתוח ההתפתחויות עד לתחילת האלימות באוקטובר 2000 מוביל למסקנה, כי ניתן להניח, שהעימות עם הפלסטינים היה מתפרץ גם ללא הנסיגה מדרום לבנון. עם זאת נראה, שלנסיגה מדרום לבנון יש השפעה רבה על הפלסטינים. אין זה מקרי, שדגלי חזבאללה נישאים בהפגנות של הפלסטינים. הנסיגה מלבנון חיוקה בקרבם את ההכרה, שישראל פגיעה לטרור וללוחמת גרילה, ושכושר העמידה של הציבור הישראלי נפגע. הדוגמה הזאת מעודדת אותם להמשיך ולהחזיק מעמד בהנחה, שישראל תישבר ראשונה, ולכן יש לה תרומה להימשכות העימות האלים.

ההשפעה ההדדית. העימות עם הפלסטינים מגביר את המוטיבציה והמחויבות האידאולוגית של החזבאללה לפעול נגד ישראל. אמנם היו אינדיקציות לכך שהחזבאללה מתכן פעולות בגזרת שבעא, כולל חטיפת חיילים, עוד לפני אוקטובר 2000, אך סביר, שפרוץ האינתיפאדה הקל על החזבאללה להחליט לממש את תוכניותיו. אין פירוש הדבר, שהחזבאללה יבחר בהכרח בחימום הגבול עם לבנון כדרך התגובה המועדפת על-ידו. ייתכן שהוא יעדיף מעורבות ישירה בעימות הישראלי-פלסטיני באמצעות חוליות פיגוע פלסטיניות, שיגויסו על-ידו, וכבר אירעו מקרים כאלה.

תמונת המצב העולה מצירוף כל הגורמים האלה היא כדלהלן:

- היקף הפעולות של החזבאללה הצטמצם באופן דרמטי בהשוואה לזה שהיה לפני הנסיגה, והן מוגבלות לאזור שבעא. כתוצאה מכך היה מספר הנפגעים בשנה האחרונה קטן. צפוי, שמספרם אף יקטן לאחר שתסתיים ההתארגנות בקו החדש.
- בשנה הזאת לא היתה כל פגיעה באוכלוסייה האזרחית בצפון, והיא ניהלה אורח חיים תקין.
- עם זאת, הפגיעות של היישובים לתקיפות של החזבאללה גדלה. הוא יכול לפגוע ביישובים בגזרה רחבה ובעומק ובאופן מסיבי באמצעות מאות רבות של רקטות. בכך התחזק מאזן ההרתעה, שבו האוכלוסיות האזרחיות משני צידי הגבול מוחזקות כבנות ערובה. מאזן ההרתעה יציב למדי, אבל רגיש לטעויות ולהערכות מצב לא נכונות של שני הצדדים. המצב הזה יכול ליצור בקרב תושבי הצפון תחושה, שהם חיים למרגלות הר געש, ולכן יכולות להיות השלכות פסיכולוגיות.
- החיבור שנוצר בין העימות עם הפלסטינים ובין ההתמודדות המוגבלת בהיקפה עם החזבאללה צופן בחובו סכנה של הסלמה אפשרית.
- בפני סוריה ניצבת דילמה קשה. היא אינה יכולה להשתמש בדרום לבנון כאמצעי לחץ על ישראל באותה מידה של יעילות כפי שנהגה כאשר ישראל שהתה באזור הביטחון. כתוצאה מכך, פחתה הסבירות להתחדשות המשא-ומתן בין ישראל וסוריה.
- לתחושת המצוקה הסורית תורמת גם הדרישה המתגברת בתוך לבנון להוצאת הכוחות

הסוריים. ביוני 2001 הביא הלחץ הזה להחלטת סוריה להוציא את כוחותיה מלבנון, ולהעבירם לחלקה המזרחי של לבנון בתקווה שנוכחות פחות בולטת שלהם תקטין את הלחץ.

לסיכום, לאחר שנה, המאזן של הנסיגה הוא חיובי כאשר בוחנים את המחירים ששילמה ישראל על צעד זה לעומת המחירים שנחסכו ממנה. אולם המשך הפעילות של החזבאללה למרות ההיקף הנמוך שלה יוצר סכנה להסלמה. אם תהיה הסלמה כזאת, ישראל צריכה להימנע מכניסה לדו-קרב עם החזבאללה, שבו נפגעות מטרות אזרחיות בשני הצדדים. הדרך להימנע מכך היא באמצעות העברת העימות למגרש הישראלי-סורי.

לחזבאללה יהיה קשה להסביר לציבור בלבנון מדוע הוא מגיב על פגיעה של ישראל בסוריה בפגיעה באוכלוסייה ישראלית, הגוררת בהכרח פגיעה באוכלוסייה הלבנונית. אם הסורים ירצו בכך, הם יוכלו לרסן את החזבאללה, התלוי בהם, בכל הנוגע לצינור ההספקה מאיראן ולחופש הפעולה בלבנון.

על ישראל להשתדל לצמצם את ההשלכות השליליות של הנסיגה מדרום לבנון על המתרחש בערוץ הישראלי-פלסטיני. עליה למנוע היווצרות תפיסה בקרב הפלסטינים, כי קיים דמיון אמיתי בין העימות הזו לעימות בדרום לבנון. צעדיה צריכים להבהיר, כי העימות עם הפלסטינים מתרחש במקומות קריטיים לביטחונה של ישראל ולתחושת הביטחון של כל אזרחיה, וזאת בניגוד למצב בדרום לבנון, ולכן תגובתה תהיה שונה לחלוטין.

עדכן אסטרטגי

עדכן אסטרטגי יוצא לאור על-ידי מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, רמת אביב, תל אביב 69978.

עדכן אסטרטגי מתפרסם בעברית ובאנגלית ותוכנו המלא מוצג באתר האינטרנט של המרכז.

כתובת האתר: <http://www.tau.ac.il/jcss/>